

K 22198
2

64

9(17.922)
ფ. - 52

~~9974~~
9(17.922)
551

სოლომონ ლეონიძე

#230

მსაჯული, ანუ ვიცე-კანცლერი

მეფე ერეკლე და სოლომონ იმერეთის მეფისა

~~1758~~
22198
2

ზ. კიკინაძისა

თფილისი

ელექტრო-მეჭდავი „ნადეუდა“.

1910

751.
2.
1957.

სოლომონ ლეონიძე,

მსახური მგფე ერეკლეისა და საქართველოს რუსეთთან
შეერთების მოძრაებების წვლილი.

(საბჭოთა რუსეთის მთავრობის მიერ დატანილი წიგნი)
სოლომონ ლეონიძის

ვუწოდებ მას პატიოსნებისა გამო მადლისა
დროთა მათ ფაბრიცად*) ქართველთა, და ვი-
თარცა მტკიცე და შეურყეველი, იქმნა ნამდვილ
ქართველთა ერისა და ისტორიისა კატონად**).

პ. იოსელიანი.

სოლომონ ლეონიძე ცნობილი პირია ქართველთ ცხოვ-
რებაში. იგი მალეა სდგას თავის დროის ქართველებზე და
მეთვრამეტე საუკუნეს ბრწყინვალის შუქითაც ანათებს. მი-
ზეზები ასეთის იშვიათის პირების მოვლენისა უცხო არ არის
იმ დროის ქართველთ შორის. მაღალ გონების კაცნი სხვე-

*) ფაბრიცა იყო რომაელთ მხედართ-მთავარი, III საუკუნეში
ქრისტეს შობამდე, გაითქვა სახელი თავისი მოუსყადაგეჯის ზატიო-
სნებით და ერთგულებით მოვაჯებებისადმი.

***) კატონი — სახელ-განთქმული მჭკვრ-მეტყველი და მწერალი
რომაელებისა, დაიბადა 234 წ. ქრ. შობამდე, ცნობილია, ვითარცა
სასტიკო ცენზორი და მცველი ძველის რომაელების მარტივისა
ცხოვრებისა.

ბიჯ ბევრნი იყვნენ მაშინ საქართველოში, განვითარებით სჯობდნენ კიდევ ლეონიძეს, მაგრამ სოლომონ ლეონიძე ნალღა იღვა მათზე თავისი უზადო და უსახლგრო მამულის სიყვარულით, სპეტაკის გრძნობებით, მოქალაქურის სულოვნობით და განსაკუთრებით დაუშრეტელის ენერგიით და მოქმედებით, რის მეოხებითაც იგი მეფემ მრჩეველად და ერისა და ქვეყნის საქმეთა მზრუნველად მიიხმო.

მს იყო კაცი წინად მგრძნობელი, მომავლის ნათლად გამრკვევი დადამნახავი, მომავალ ცხოვრების რუკათა მხატვარი. მან აღრიდგანვე იგრძნო ქართველთ გაჭირვებული მდგომარეობა, რომ იმ დროს საქართველო საბრალთ იყო დაკნინებულდანაწილებული; აწუხებდა უფრო ის გარემოება, რომ აქ ნაცვლად ერთობისა, ხშირად მთავარი მთავარს ებრძოდა და ბატონიშვილი ბატონიშვილს, სულ მცირე რამ დანაშაულობის გიმო მათში სტყდებოდა დაუსრულებელი განხეთქილება, შფოთი და მტრობა, რაც ქართველობას ძლიერ ვნებდა და საქმეთა ყოველ ძალას სიცოცხლის მომსპობ ცელივით ესმოზოდა გარს.

თუმც ასეთი იყო ქართველთ ვითარება, მაგრამ მათ შორის ქვეყნის მეტრფეთა რიცხვი მაინც მცირე არ ყოფილა, უმრავლესნი გამსჭვალულნი იყვნენ ერთობის სიყვარულით, თვით-მყოფელობის ხაზის შემოფარგმელობით, საკუთარ სხეულის და მის მეოხებით სულიერად გარე და შინ აღორძინების მისწრაფებათა ქონვით. ამიტომაც იყო, რომ იმ დროის ქართველი ერი დღეს რომ ომობდა, მეორე დღეს ხის ძირში მოსვენებით ლხინობდა, რადგანაც მესამე დღეს მას კვლავ მწარე ომი ელოდა და ამ ომში იქნება თავის განწირვაც. ასეთ მებრძოლთათვის საამქვეყნიოთ იმის გარეშე სხვა აღარა იყო რა დაშენილი, რომ მცირეთ სადმე თავი მიეყრდნათ, მცირედ ელხინათ და მერე მტერს შეპკვდომოდნენ. სულ ამის მეოხება იყო, რომ ქართველნი თითქმის სამუდამოდ გამოეთხოვნენ მრეწველობას, ვაჭრობას

და სხვა ასეთ საქმეებს. შველა ასეთ საქმეთ მფარველობა მოემწყვდა სხვა-და-სხვა ტომ-ჯურის ხალხთა ხელში, ეს უცხონი წავიდნენ წინ, მათ ჩაიდგეს პირში სული, ბევრმა ამის მეოხებით თავად-აზნაურობაც მიიღო და ყმებად ქართველი გლეხები, რომლებსაც შემდეგში ისინი თავისს რჯულზე იბირებდნენ და ნელ-ნელა ასხვატომებდნენ. ასეთის გადაგვარებულის ქართველებით სავსეა თვით საქართველო. შველა ეს ჩვენს ტომს და ქვეყანას კარს მის მეოხებით მოევიდნა, რომ ჩვენი სამეფო აზიის სხვა სამეფოების მსგავსად ექვსას-შვიდასი წლის წინეთ კი არ მოვსპეტ არამედ მედგრად ვიბრძოდეთ და გამგეობა თვით მეცხრამეტე საუკუნის პირველ წლებამდის შევინახეთ, თუმც უნდა ითქვას, რომ ეს ხანგრძლივი და დიდის ბრძოლით შენახული გამგეობა ჩვენ იაფად არ დაგვიჯდა და უმეტესი ნაწილი ქართველებისა ამას შეეწირა: ზოგი ომში გასწყდა, ზოგი ძალით გაათათრეს, ამ გაათათრებულებისაგან გაძლიერდა ოსნალთა ტომი, ზოგნი ვასომხდნენ და გაფრანგდნენ; ამათ შემდეგ დროს ენაც დაკარგეს და დღეს გვარ-ტომობით და ენით სომხის მოდგმას ეკუთვნიან. მოისპო აგრეთვე აფხაზეთიც და, ოდესმე ყოფილი 8 მილიონი ხალხი, ორ მილიონად იქცა და ვინც დარჩნენ, ისინიც ისე დაკნინდნენ და დაეცნენ, რომ მათში მკაცრად დაირღვა ურთიერთ სიყვარული და მის ნაცვლად დამყარდა სრული დარღვევის ხანა—დანაწილებ-დაკნინება.

უკანასკნელ, ასეთი ბედშავი მდგომარეობა ქართველთა ისე გამწვავდა და აზვირთდა, რომ ყოველ მამულის შვილს გული უნდა ასჩქროლებოდა და მის წინააღმდეგ ბრძოლა და შრომა დაეწყო. ეს მოეთხოვებოდა მაშინ ყოველ შესემნილ ქართველს და აი ამასვე ვხედავთ სოლომონ ლეონიძეში და თითო ოროლა სხვა პირებშიაც, მაგრამ მათ თავიანთ სიმცირის გამო იმ დროს ვერა გააწყეს რა. რა გაეწყობა, ესეც ვარემოების ბრალია. ლეონიძის და მის მომხრეთა ნატვრა იყო შემდეგი:

ნაკუწ-ნაკუწად ქცეული საქართველო ერთ ქვეყნად ვარდიქმნას, მის ძეთა შორის ერთი აკვანი დაირწეს, ერთი მამასახლისი ჰყვანდეთ, ქართველთა სხეულმა და სულმა დიადი სიძლიერე შეიკრიბოს გარს და მის მეოხებით გარე ერთობის ძებნას თავი გაანებოს, მათ შორის მოიძებნოს წინ-წამყვანი ძალა ლ სხვა მს ჩვენგან სხვათა დაუხმარებლათაც მოხდებო, თუ კი, რასაკვირველია, ამას ჩვენ მოვინდომებთ, ვიგრძნობთ ქვეყნისა და ერის კეთილ-დღეობის საჭიროებას, ერთობის მნიშვნელობას და ქართველ ერის იმ მხვედრსა, რაც მან მომავალში სამაგიეროდ უნდა მიიღოს იმ ბრძოლის ჯილდოდ, რომელიც მან ადრე ატარა და მოითმინა შინაურსა და გარეულ მტერთა წინაშეო. ამ აზრების გავრცელებისათვის სოლომონ ლეონიძე ქართველთ წინაშე სდგას მტკიცე სვეტად და ბურჯად. «გი მთელს ქართველობას დიდს ერთობას ავედრებს, საშვილი-შვილო საქმეს, შთამომავლობისათვის მერმისის დაურღვეველს ცხოვრებას.

სოლომონ ლეონიძე შთამომავლობს კახელ ლეონიძეებიდგან, რომლებიც ახლაც თავადებად არიან ცნობილნი და სოფელ პანდოლში ცხოვრობენ, მელავიდგან 8 ვერსზე. ლეონიძეების გვარი წინეთ სხვა ყოფილა და ლეონიძეთა წოდება გარდმოცემის სიტყვით ამათ ასე მიუღიათ:

ქართველთ ერთს მეფეს სპარსებთან ომი ჰქონია, ამ ომში ლეონიძეების გვარის წევრნიც რეულან და შესამჩნევად უბრძოლიათ მტრის წინააღმდეგ. ბამარჯვების შემდეგ ქართველთ მეფეს ლეონიძეებისათვის ეს გვარი დაურქმევია, სახსოვრად სომხეთის სამეფოს უკანასკნელის შთამომავლის ლეონისა (VI-სა), რომელიც 1393 წელს პარიჟში გარდაიცვალა, და იმ გარდმოცემისა, რომ ერთ დროს, სწორედ ამავე ადგილას სომხებისგანაც ძლეულან სპასრსნიო.

ზოგნი ამ გვარის წევრნი ძახეთილამ საქართველოს სხვადა-სხვა კუთხეებშიაც გადასახლებულან, სხვათა შორის სცხოვ-

რებენ შავშეთის ნაწილის იმერხ-ევის სოფლის წყაჟსიძეების მახლობლადაც ხუთი კომლი; ზოგნი მათგანი ადრე მსმალეთში გადასულან და შავშეთ-იმერხევის გათათრების დროს ესენიც გათათრებულან. შავშეთის ლეონიძეები ძველად აზნაურის შვილები ყოფილან, დღეს აღიებად იწოდებიან. მართლსა და იმერეთში ლეონიძის გვარის წევრნი გლეხები და აზნაურის შვილებიც არიან, მაგრამ ამათ ლეონიძეების გვართან არაფერი ნათესაობა არა აქვსთ.

სოლომონ ლეონიძის დაბადება დაახლოვებით მიეწერება 1745 წლებს, ზედ-მიწევნით კი არ ვიცით, თუ როდის. იგი აღიზარდა მშობლებთან, მერე მბილისში იყო, სცხოვრებდა მეფე მრეკლეს შვილებთან, ამბობენ, ლეონ ბატონიშვილის კარგი მეგობარი იყოვო და ჯერეთ ისევ ახალ-გაზდას დიდათ უგლოვნია ლეონის მოწამლვა. სოლ. ლეონიძეს ბიორგი მეფის შვილებთანაც კარგი მეგობრობა ჰქონია, ხოლო ლეონის სიკვდილის შემდეგ კი უფრო პლექსანდრე ბატონიშვილს ჰმეგობრობდა. ს. ლეონიძემ თავისს დროის კვალათ ყოველ ნაირი სწავლა მიიღო, შეისწავლა სომხური ენა და მწიგნობრობა, სპარსული, მცირეთ ბერძნული, რუსულიც ესმოდა, ლაპარაკიც იცოდა, ხოლო წერის პრაქტიკა არ ჰქონდა. მცირეთ ებრაულიც სცოდნია და ადვილობრივი ქართულის კილოკავების ზოგიერთი მთიული ენებიც. მართული მწიგნობრობა, ენა და ისტორიაც თავისს დროის კვალათ ზომავზე შეისწავლა. მას ავითარებდნენ ღოსითეოზ ჩერქეზიშვილი, იოანე ბერი, ფრანგის პატრები, სომეხთ ვართაპეტნი და ზოგნიც სხვა პირნიც, მცოდნენი სპარსულის ენისა. ღოსითეოზ ნეკრესელისაგან სოლომონ ლეონიძეს ჩაენერვა სიბრძნის მოყვარეობა, იოანე მრბელიანისაგან — მჭევრ-მეტყველობა და პატრებისგან — ევროპის წეს წყობილების შესწავლის სურვილი, ხოლო სამეცნიერო და საფილოსოფო წიგნების კითხვა იმ დროის ბრძენ ქართველთაგან. მართის სიტყვით, არ დარჩა რამე სამეცნიერო, საფი-

ლოსოფო თუ საღვთისმეტყველო წიგნი, რომ მათი შინა-
არსი სოლომონ ლეონიძეს არ გაეცნო თავისებურად. საქართველოს და ქრისტიანობის ისტორიის გარეშე სხვადა-
სხვა ერთა ისტორიასაც ნატურით კითხულობდა, ყველა ხალხ-
თა ცხოვრებაზე თავისებურს ცოდნას იძენდა. თბილისში
სწავლის და ყოფნის დროს, რაღაც მიზეზების გამო იგი მე-
გობრობდა ხელოსან ხალხს, ეკედლეობდა მოქალაქეებს;
ამით მან თბილისის ხელოსანთ და მოქალაქეთ წინაშე ყუ-
რადღება და მასთან დიდი პატივი დაინახურა. ხელოსანთ და
მოქალაქეთ სიყვარულმა სოლომონ ლეონიძე სულ სხვა კა-
ცად გარდაჰქმნა, სხვა გვარ მოღვაწე მამულისშვილად: მან
ზედ-მიწევნით შეისწავლა თბილისის ხელოსანთ და მოქალა-
ქეთ ცხოვრება.

პირველი მაგალითი იყო, რომ ს. ლეონიძემ ქალაქის
მცხოვრებთ ყურადღება მიაქცია და ბევრსაც ეცადა, რომ ქარ-
თველთ მდაბიოდგან გამრავლებულიყო ხელოსნები ყველა ხელო-
ბაში, ქარხნებში და ფაბრიკაში. ამ საქმეების გამო მან აღწერაც
შეადგინა, რომელიც 1799 წელს ივანე ბატონიშვილმა თავისად
წარუდგინა მეფე ბიორგის და სთხოვდა დახმარებას,
რომ ყველა ხელობაში ქართველთ მდაბიოთ რიცხვი გამ-
რავლდესო. ამ ნაკლისათვის ყველა იმ დროის ქართველს
უნდა შეემცნია, მაგრამ საუბედუროდ ეს ასე არ იყო, ქარ-
თველთ სამეფო პირებს ამის დაკვირვებისთვის მაშინ მოცალეობა
არა ჰქონდათ. აქ უნდა ითქვას, რომ, როსტომ მეფის
დროს, მეჩვიდმეტე საუკუნის შემდეგიდგან, ქართველთ შო-
რის ყოველ გვარ ხელოსნებმა იწყეს გამრავლება, მე-XVIII
საუკუნეში ეს უფრო წინ წავიდა, ქართველთ ერთი ათად
იმატეს, მაგრამ კლება იწყო საუბედუროთ 1795 წლიდამ,
რომლის მიზეზად აღნიშნულის წლის რისხვა უნდა ჩაითვა-
ლოს.

სოლომონ ლეონიძემ თავისს დროსვე მიიღო ვრცელი
შეხედულობა სამეფო საქმეებზე და წეს-წყობილობაზე, ეს

ქს

მეფისაგანაც იქმნა შენიშნული. ძვეყნისადმი მალალის მიდრეკილებით და სიყვარულით მზერამ იგი დაახლოვა ყველა იმ დროის ქართველთ ბრძენ პირებთან, ესენი დაუკავშირდნენ მისს ნიქს, იგი ამით უფრო აღფრთოვანდა და უფრო მედგრად დაიწყო მხნეობა, სამეფო სხეულში ჩახედვა-დაკვირვება და მის სასარგებლოდ მეცადინეობა. მისმა ასეთმა შრომამ უფრო დააწინაურა იგი და 1775 წ. ქართველთ წინაშე უმეტეს განითქვა სახელი. ამ დროს იგი საერთოდ იქმნა შენიშნული, როგორც მალალ გონების კაცი და დიდის ენერჯიის მქონი. ასეთი პირის მოქმედება და გამგეობა ცხადი საქმეა, რომ იმ დროის ქართველთ გამგეობას მალამოსავით მოესმებოდა, რადგანაც, ჩვენდა საუბედუროთ, მრეკლე მეფის გამეფების და გაძლიერების შემდეგ, ისეც დაკნინებული რიცხვი ქართველთ მართველობისა რამდენსამე ნაწილად გაიყო და ვინც იყვნენ, ისინიც ან ერთმანეთს ეშლებოდნენ, ან იღვენებოდნენ და ბოლოს სულაც თახსირდებოდნენ, ქართველობას და საქართველოს ეცლებოდნენ.

ასევე დაემართა სოლომონ ლეონიძეს თავისს სიცოცხლის უკანასკნელს წლებში. ამის მიზეზები გახლდათ შემდეგი: მეფე მრეკლემ თავისს გამეფების უმაღლ ყურადღება მიაქცია მხოლოდ ისეთ სამეფო პირების გამრავლებას, რომელნიც მის ნებას და სიტყვას ემორჩილებოდნენ, მისი ყოველი სიტყვის მორჩილნი იყვნენ. ხშირად ეს ასეც იყო საჭირო, მაგრამ მას თავისი ალაგი გააჩნდა, თავისი ბინა. მრეკლე მეფემ თავისს ქვეშევრდომთ ქართველთ შორის ბევრი ვერ სცნა თავისს მოაზრედ და ამიტომ იგი თავისს არ მოსაწონ პირებს თავიდგან იცილებდა, თანამდებობას ხელიდგან აცლიდა. ამის მეოხებით საქმე ისე მოეწყო, რომ თბილისში ქართველ გამგეთ რიცხვი შემცირდა, თავადიშვილებმა სოფლად იწყეს გადასახლება, ქალაქში კლება, შემცირება და მათ მაგიერ მრეკლე მეფის მეოხებით თბილისში სომხებმა იწყეს გამრავლება და ქალაქის გამგეობის პატრონობა. სომხები მე-

ფე მრეკლეს კარგად ემორჩილებოდნენ, ხოლო ოსტატურათ; ისინი მეფის ყოველ სიტყვას მოწიწებით ისმენდნენ, მიტო-
მაც იყო, რომ მეფე მათ აძლევდა თავადიშვილობას, აზნაუ-
რიშვილობას, მოქალაქობას, ანიჭებდა ყოველ ნაირ ღირსე-
ბას და ხშირად დიდის უპირატესობითაც მოსავდა. ასეთი იყო
სწორედ ქალაქის მელიქების საქმე, რომელი თანამდებობაც
კინალამ მეფის ბრძანებით ერთის სომხის შთამომავალის თავ-
ვადიშოლის საკუთრებად არ გადიქცა. მრეკლე მეფის საზარალო
მოქმედება ბევრმა სცნა, ბევრმა ბრძენმა ქართველმა შეხედა
ფხიზელის თვლით, და კარგად დაინახეს ის გარემოება, რომ
თუ მრეკლე მეფე დარჩებოდა საქართველოში ასეთის ძა-
ლით და გამგეობით, რასაც ის ადგა, მაშინ საქართველოს
უსათუოდ დალუპვა მოელოდა, რადგანაც მისი გამგეობა
უმეტეს წილად დაფუძნებული იყო ძალ-მომრეობაზე, დეს-
პოტიზმზე. მეფის ასეთმა ქცევამ გამოიწვია 1768 წლებში,
თბილისში, მის წინააღმდეგ დასის დაარსება, რომელსაც
ქართველთ დალუპვის გარემოების წინააღმდეგ უნდა ემოქმე-
დნა. ბევრის თათბირის შემდეგ ამათ გადასწყვიტეს მეფე მრე-
კლეს მოკვლა და მისის ოჯახის მთლად ამოწყვეტა ისე, რომ
ერთი კაციც არ უნდა დარჩენილიყო და მეფობა უნდა მიე-
ცათ შახტანგ VI-ის შვილის ბაქარისათვის, რომელიც იმ
დროს რუსეთში მსახურებდა და გენერალ-ლეიტენანტობა
ჰქონდა მიღებული. ამ ცნობილს „შეთქმის“ წრეში ერივნენ
ისეთნი ქართველნიც, რომელთაც სწავლა ევროპაში ჰქონ-
დათ მიღებული, როგორც პატა ბატონიშვილი, უკანონო
ძმა ბაქარისა, მაგრამ კაცი თავის დროის კვალად დიდად
განსწავლული. მეფეს „შეთქმის“ ამბავი აცნობეს, დამნაშა-
ვენი მალე დაიჭირეს და დასაჯეს, ზოგი მოკლეს, ზოგს
თვალეები დასთხარეს და ზოგი უცხო ქვეყანას გააგდეს. მართმა
ასეთმა გაძევებულმა, რუსეთში, მრეკლე მეფის გამგეობის
შესახებ რუსულ ენაზე წიგნიც დაბეჭდა და ჰგმო მეფემ საქ-
ციელი, მის სამართალს დესპოტიზმი უწოდა. ასეთმა საქ-

ციელმა იმ დროის თავადებიც დიდათ ააღელვა მეფეზე, თუ რამე პატივისცემა არსებობდა მათში, ესეც მოისპო მათ შორის, რადგანაც მათი მონათესავენი მეფემ დასაჯა. ამან უფრო არიგ-დარია ქართველთა საქმე, ამ დღიდან იწყო მომზადება საქართველოს დაღუპვის ხანამ, ამ დღიდან მომზადდა 1795 წლის უბედურება და ყველა ის განსაცდელი, რაც კი ამ წლით ჩვენს სამშობლოს მოეცლინა.

სოლომონ ლეონიძემ ისე განითქვა სახელი და ისეთი ყურადღება დაიმსახურა ხალხში, რომ ხალხმა და ბევრმა მაღალ პირებმაც საქვეყნოდ დაიწყეს საუბარი მასზედ, თვით მეფესაც აუწყეს მისი ღირსება და შემძლებელობა და მრავალგზის მოახსენეს მეფეს, რომ ს. ლეონიძეს დიდი შემძლებეობა ემჩნევა ქვეყნის მართვაში. ეს მოხსენება მოქალაქეთაგან უფრო იმან გამოიწვია, რომ ლეონიძეს ქალაქის მცხოვრებლებთან დაახლოვებული კავშირი ჰქონდა. მეფემ ერის განცხადება სიამოვნებით შეისძინა, ს. ლეონიძეს პატივით დაუწყო მზერა, სხვა გვარი პატივი მიანიჭა, უპირატესი მნიშვნელობა, კარის კაცთა შორის უპირველესობა დაუთმო და საქმედ ქალაქის მართვის ზედამხედველობა მიუჩინა. მაშინდელ ქალაქის მეუფროსენი არ იყვნენ მაინც-და-მაინც დროის კვალად შესმენილი პირები; იგინი ქალაქის საქმეებს სულ ვერ მართავდნენ და ნამეტურ იმ დროის ხელოვნებს და ამქრულ წეს-წყობილებას ხომ სულ არ აპყრობდნენ ყურადღებას. მსენი ქალაქის მაშინდელს შემოსავალს ბოროტად ხმარობდნენ და მეფეს არ უჩვენებდნენ იმას, რასაც თვით იღებდნენ. ამ გარემოებამ თვით ხალხის წინაშეც გამოიწვია უთანხმოება და მრავალგზის იქმნენ ხალხისაგან ქალაქის მმართველნი და მელიქნი დასმენილნი, რომ იგინი ბოროტებას სჩადიანო. ამიტომ მეფემ ისურვა იმათ ზედამხედველად სოლომონ ლეონიძის დანიშვნა. ლეონიძემ თბილისის მოქალაქეები ერთ დღეს შეჰკრიბა ერთად და აუწყა ბევრი რამ ქალაქის სასარგებლოდ. მაგალითებრ, დუქან-

ბაზრის გაფართოვების შესახებ, ბაზახანის ქუჩების და გზების დაწმენდის, ობილისში ახალის დუქნების გაშენების საქმიანობა, სახელოსნო ქარხნების დაარსება, არსებულთ გაფართოვება, მოგზაურთათვის კარგის ქარვასლის აგების საქმიანობა, რადგანაც მაშინ საქართველოში ევროპის მოგზაურნი და სამხედრო კაცნიც ხშირად მოდიოდნენ, ხოლო მათ სადმე რამე საცხოვრებელი ოთახის მოპოვება კი არ შეეძლოთ. შეველა ამებზე ლეონიძემ მეფეს მოხსენება მიართვა და მფარველობა სთხოვა, რომ ვაქრების მდგომარეობას ყურადღება მიაქციეთ, მცირეთ მეგობრობა და მფარველობა დაუწყეთო, რომ მის მეოხებით ჩვენში ვაქრობა ფეხზე დადგეს, იგი წარმატებას მიეცეს და სამერმისოდ ქართველთ შორის რამე საქმეები აღორძინდესო, რაის მეოხებით სამეფოსაც შემოსავალი გაუზრდება, თოფხანის საქმეს ვუშველით რამეს, ჯარს ულუფას მოვუპოვებთო, დრო არის, რომ საქართველოს სამეფომაც თვისს შორის რიგიანი სამხედრო წესები შეიდგინოს, მორიგი ჯარი განწესდეს, ჯარისთვის სახლები აშენდეს, დაფუძნდეს კარგი არტილერიაო. მართის სიტყვით, უნდა შემოღებულ იქმნას ისეთი წესები, რითაც შესაძლებელ იქნება ქართველთ სამეფოს არსებობა-გაძლიერება და მომავლის შენახვაო.

მეფემ უსმინა და განაწესა ვაქართათვის უცხოპატივისცემა, მსაჯულთ წეს-რიგთა განსაკარგავად შემოიღო „მოქალაქობა“, ქალაქის მცხოვრებთ საპატიო გვამნი რჩეულ პირებად იქმნენ ხმობილნი, ზედ თან-დართვით „მოქალაქე“, ამათთვისვე განწესდა დარაჯთა რაზმი, რომელიც ვაქრებს იცავდა ო ფოსტის მსგავსად ადგილიდგან ადგილამდე ფულით და საქონლით გადაჰყვანდათ უზრუნველად. ვაჭართ ამისთვის არაფერი ერთმევოდათ. ეს გარემოება გახდა უფრო მის ფუძედ, რომ ეკატერინეს იარმუკობაზედ მათ ხშირად იწყეს მისვლა-მოსვლა, საქონლის გატან-შემოტანა და ვაქრობა. სწორეთ ამ დროს და ასეთ საქმეთა წარმატების აღორძინება გახდა მის უმთავ.

რეს საგნად, რომ იმ დროის ქართველთ ოქროს ფულის მოჭრა საჭიროდ დაინახეს და მალეც მოსჭრეს, თუმცა დიდხანს არ გაგრძელდა. ოქროს ფული საქართველოში ძველიდგანვე არსებობდა, ხოლო სამ სამეფოთ განყოფის შემდეგ მოიხპო.

სოლომონ ლეონიძის ყოველი თხოვნა, გეგმა და მიმართვა მეფემ საპატიოდ სცნა, ყოველისფერი შეასრულა, მიტომ მოქალაქეებსაც ხარჯის გადახდის ზომა შეუცვალეს და მცირე აღმატებით დააწერეს. მაინც ხელოსანი წელიწადში 70 კაპ. იხდიდა და ვაჭარი 1 მანათს; თითო აბაზი მოუმატეს ორივეს, 70 კაპ. გახადეს 90 კაპ. და 1 მანეთი — ექვს აბაზად. იმ დროს თბილისში იყვნენ ისეთნი ღარიბნიც, რომელთაც ასეთი ხარჯის გარდახდა ემძიმათ და მათ თბილისიდან აყრა დააპირეს და სხვაგან გადასახლება; ეს ამბავი სოლომონ მსაჯულმა მალე შეიტყო, მოვიდა მათთან და დააშოშმინა, აუწყა, რომ ოღონდ თქვენ ნუ აიყრებით და ხარჯი გაგინახევრდებათო, მცხოვრებთ სიტყვა მისცეს. სოლომონ ლეონიძე საჩქაროდ წავიდა მეფესთან და ხარკის ზომა შეაცვლევინა, რომ თბილისში მცხოვრებთ რიცხვი გამრავლებულიყო, ქალაქი ქალაქს დამსგავსებოდა.

საქართველოში, ამქრული წეს-წყობილება ძველადვე არსებობდა, მას თავისებური წესებიც ჰქონდა და საზოგადო კანონ-მდებლობისაგან თითქმის სრულიად განთავისუფლებული იყო. მაშინ მას ბევრი რამ ნაკლიც ჰქონდა და მიტომ ს. ლეონიძემ მათთვის ბევრი რამ შემოიღო, იგი აღადგინა კარგის ღირსებით, შემოსა ხალხის სასარგებლო წესებით, რომელ წესებითაც ამქრულ წეს-წყობილებამ საქართველოში თვით 1865 წლებამდის მოაღწია. ძარგის წესების განმტკიცების შემდეგ ხელოსნებს მიეცათ გეგმა საკუთარ გამგეობისა, იმ დღიდან ხელოსანი თვით განაგებდნენ და განაბჭობდნენ ხელოსანთ შორის სადავო საქმეებს. თვით ხელოსანივე გახდნენ მოსამართლენი და კანონთ-მდებელნი თავიანთ

საქმეებისა, მანამდის კი ქალაქის სახლი და კარი სავსე იყო სადავო საქმეებით და საჩივრებით და ხელოსნების ასე ხშირად ერთმანეთზე საჩივრები სასტიკად სტვირთავდა თვით სამეფო გამგეობასაც. მელიქის ხელში ხშირად ხელოსნები უსამართლოდაც იდევნებოდნენ და მელიქები, ანუ ქალაქის მმართველნი ყოველთვის მდიდრდებოდნენ ხელოსნებისაგან. ამავე დროს ხელოსანთ გამგეობამ შეიძინა წესები უსტაბაშების ამორჩევისა, მასთან დაადგინეს, რომ ქარვალთა და შეგირდთ დაყიდვა და წაყვანა მებატონეებს არ შეუძლიანთო, რადგანაც ეს საზარალოა ხელოსნებისთვის და თვით მებატონეთათვისაც უმჯობესიაო, რომ მებატონეს უვიცის მსახურის მაგიერ რიგიანი ჰყვანდესო. ბატონი თუ ამას არ იკადრებდა და ყმის დასჯას ანუ გაყიდვას მოისურვებდა, მაშინ ამ ყმას ამქარი იხსნიდა. "შველა ესენი სოლომონ ლეონიძის მეოხებით დამტკიცდა და განცხადდა ქართველთ წინაშე; შეიძლებოდა ეს განკარგულება არც კი მომხდარიყო, რომ სოლომონ ლეონიძეს არ ემოქმედნა. ამას ჩვენ მით უფრო ვამბობთ, რადგანაც მაშინ სხვა ნაირად იყო მოწყობილი ჩვენი გამგეობის მიმდინარეობის ვითარება. მანამ ეს გადაწყვეტილება აღსრულებაში მოვიდოდა, სოლომონ ლეონიძე წარსდგა მეფის წინაშე, თან ახლდნენ მოქალაქენიც, აიმაღლა ხმა და მეფეს მოახსენა შემდეგი აზრი და ნატურა მოქალაქეთა და ხელოსანთა:

უველაჟგერს თქვენ თვით ჰხედავთ, მეფეო, თუ რა მდგომარეობაშია მთავსებუი დღეს თბაღისის ხელისნთ და მომალაქეთ ვითარება, იგინი შეწუნებულნი არიან ვაკე მტრისაგან, და ამავე დროს არც შანურები ასვენებენ. სსჭირთა, მეფეო, რომ ამ ხაკს თქვენი მეფური გამგეობის ძალა მოჭფიხთ და უზრუნველ ჰქოთ ხელისნთ და მოქალაქეთ საქმეო. ხელისნთ და ვაჭართ უზრუნველობით და იმათის აღმრძინებით აღმრძინდება ბევრა რამ ქართველთა შორის, ერი გაფხიზდება, მრავალნი მღაბიანი შეეჩვევიან დროის რიგიანად

მონხარებას, ამიტომ სჯერდა, რომ მოქალაქენი და ხელ-
საწილი მატერიალურ იუვენს თქვენგან, ივინი ამით უფრო
კერძოებებს, უფრო დაგიახლოვდებიან, გაჭირვებაში უფ-
ველთვის დიდს მონაწილეობას მიიღებენ, მეტს სარგებლობას
და სიკეთეს მისცემენ ჩვენს ჯაშქარს“ და სხვ.

მეფე განცვიფრდა სოლომონ ლეონიძის მკვერ-მეტყვე-
ლობით, აზრებით, ცოდნით და როგორც მოგახსენეთ უსმინა
კიდევ.

XVIII საუკუნის ნახევრიდან, საქართველოს ვაჟრებმა ევრო-
პაშიაც ხშირად იწყეს განსვლა, მაგრამიქიდან ბევრნი აღარ ბრუნ-
დებოდნენ, ზოგის შესახებ მათ ნათესავთაგან ძეზნა და და-
ვაც ტყდებოდა, ზოგთა ძეზნას მთავრობასაც ავალდებდნენ.
ამ გარემოებას სოლომონ ლეონიძემ ყურადღება მიაქცია და
მისის მეოხებით დაწესდა შემდეგი წეს-რიგი: რუსეთში წამ-
სვლელთ ვაჟართ, ხელოსანთ და სხვათაც, თუნდ თავად-აზ-
ნაურებსაც, უსათუოდ ქართველთ სამეფოს გამგეობისაგან
ნებართვა უნდა ჰქონდეთ აღებულო, ანუ პასპორტი; გარდა
ამისა დადგენილ იქმნა ისიც, რომ

„რუსეთში წამსვლელს უსათუოდ ცოლ-შვილი უნდა ჰყოლო-
და, უცოლშვილად ცოლი უნდა შეერთო და მერმე უნდა წასუ-
ლიყო, ცოლშვილი კი აქ უნდა დაეტოვებინა, უამისოდ ნე-
ბას არ აძლეოდნენ; სხარსეთსა და ოსმალეთში კი ეძლეოდათ
ნება წასვლისა, რადგანაც იქ დარჩენის არაფერი იქნებოდა“.

ამ საქმეების შესახებ რუსის ერთმა მოგზაურ აფიცრმა
(პეტროვმა) საქართველოდან თავისს მთავრობას მოხსენებაც
გაუგზავნა და ამ წესებს რაღაც ექვი მიაწერა, იგი სწერს:

„იმ დროს, როდესაც საქართველოს მთავრობა აქაურს ვა-
ჟრებს და სხვებს სხარსეთში და ოსმალეთში წასვლის ნებას
აძლევს, რუსეთში კი არავის უშვებენ, თუ ის უცოლშვილად,
ხელო თუ ცოლ შვილიანია, თჯახნი აქ მიქვლად რჩება ქმრის
მობრუნებაში“.

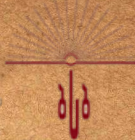
სოლომონ ლეონიძე იყო მოქალაქობის მიმდევარი, ყო-

ველ დღე დაიარებოდა ქალაქის სხვა-და-სხვა ქუჩებში, სინჯავდა სავაჭროებს, საპნის ქარხნებს, სამთლის, ლილახანას, მეჭურჭლეების, მეჭურქეების ქარხნებს, სამკვდლოებს, ფეიქარხანებს, მეშანდლეების, მეტყავეების და ბევრს სხვებს, რომლებიც კი იმ დროს საქართველოში და ობილისში არსებობდნენ. იმ დროის კვალად ყველა სახელოსნოების და ქარხნების ვითარება კარგს პირობებში იყო მოთავსებული, იგინი საკმარისად წინ წავიდოდნენ, თავისებურს სულსა და ხორცსაც ჩიიდგავდნენ, ერთი სიტყვით, აქ ყოველნაირი ბედნიერება დაიბადებოდა, რადგანაც ერმა იგრძნო წინ-სვლის საჭიროება, წარმატების მნიშვნელობა, ყველა ის პირობითი მხარეები, რაც კი ყოველ ერისთვის სადიადო საგანს შეადგენს. საუბედუროდ, ერის ასეთი აზვიადებული წადილი და ნატვრა შეფე მრეკლემ ვერაფრად გამოიყენა და ამან დაღუპა ერის წარმატების მისწრაფება; იმ დროს, როცა მას ქართველთ შინაურის ძალის აღორძინებისთვის უნდა მიექცია ყურადღება, იგი გადაეკიდა ჯავათ-ხანს, სომხების გამო 32 ათასი ქართველი შეაწყვიტა და 8000 ურემი, მერე ხანმა სამაგიერო გადაუხადა, 1795 წელს ობილისი ააოხრებინა, ყველაფერი წელში გაწყვიტა, მოისპო ობილისში ყველა ის ძალოვნებითი მხარეები, რაც კი დიდის დიდებით და წარმატების მიმდინარეობის ნატვრით იქმნენ დაფუძნებულნი.

ამ ქარხნების და სამუშაოების შესახებ ძველად მოქალაქეთ შორის ბევრი ამბავი იყო დარჩენილი, მე თვით მოვესწარ ასეთ პირთ და მათგან ბევრი ამბავიც გამიგონია, დღეს კი მათგანი აღარავინ არის, განვლეს სოფელი, მათის განვლით ბევრი რამ მოისპო.

ბრძნობიერმა ქართველმა, სოლომონ ლეონიძემ, კარგად იცოდა ქვეყნის კეთილ-დღეობის საიდუმლოება, ესმოდა ყველა ძალოვნების ვითარება, ამიტომაც იგი დიდს მნიშვნელობას აძლევდა ხელოსნების გამრავლებას და წარმატებას, მან თითქოს შეიგნო და მიხვდა ქართველთ იმ საჭიროებას, რომ

ვიდრე ქართველთ შორის ხელოსნები არ გამრავლდებიან და მათი წარმოებაც არ გაფართოვდება, მინამდის ვერც სამეფოს საქმეები აიწვევს მალლა. ამის სიმტკიცისათვის საჭიროდ დაინახა ზოგიერთ მოქალაქეების ამაღლება ქონებით, გამგეობით, ღირსებით და ამიტომ მეფესთან იმეცადინა და თბილისში აღადგინა რამდენიმე გვარი მოქალაქეთა, რომელთაც მიეცათ ბევრნაირი სახსარი წინ-სვლისა და წარმატებისა, რომელ წარმატებაც შემდეგში გახდა ქართველთ სამეფოს საკეთილდღეო ბედნიერებად. ამათ თავიანთ სავაჭროები გააფართოვეს, საქონლის გატან-შემოტანას მოუმატეს, სპარსეთს გარდა ახალციხით ოსმალშიაც იწყეს განსვლა და ვაჭრობა. რუსეთშიაც ბევრად უმატეს საქონლის წაღება და შემოტანა. ჩვენში რუსული ფულიც თავისებურად ღირსებით გადიოდა, საქართველოში სპარსულს და ოსმალურს ფულსაც ჰქონდა გასავალი. მოქალაქეებმაც თვალ-ხილულად ნახეს ლეონიძისაგან ჰემარიტი მფარველობა, ქვეყნისადმი მაღალ მიდრეკილებით სამსახური და ამიტომ იგინიც დიდს თავაზს სცემდნენ, შესაფერს პატივს აპყრობდნენ, მოქალაქეებში ერთი წვეულება არ გაიმართებოდა, რომ იქ სოლომონ ლეონიძე არ მიებატიენათ. ამ გარემოების მეოხებით მან კარგად გაიცნა მოქალაქეთა შინაური ცხოვრება, ვითარება და ყველა მათ მოძრაობათა მიზეზები. უფრო ეს გახდა მის საგნად, რომ სოლომონ ლეონიძეს თხოვნით მეფე მრეკლემ იმ დროს ქალაქის მელიქად ყოფილს კუზიან ღარჩია ბებუთაშვილს ყველა თავისს დანაშაული აპატივა; მელიქს ბრალდებოდა ქვეყნის ამოგდება, ბევრი მოქალაქეების და ხელოსნების დარბევა, ქრთამების აღება და ათასიც სხვა ცუდი საქმეები. სოლომონ ლეონიძემ გასტეხა მელიქი, ბევრი რამ საქმეები გაასწორებინა და მათს მცნობთა და არა მცნობთ შორის ამბოხებაც მოსპო, სიყვარული დათესა. მოქალაქეებისაგან სოლომონ ლეონიძეს პატივის ცემის გარდა ხშირად საჩუქრებიც ეძლეოდა; ისე ვაჭარი არ დაბრუნდებოდა საქართველო-

ში სპარსეთიდან, ოსმალეთიდან, რუსეთის და სხვა საზღვარგარეთის ქალაქებიდან, რომ მათ ამისთვის რამე საჩუქარი არ მოეტანათ.

იგი ისე მოქმედობდა და შრომობდა, რომ თავისი შრომით და ცდით რამდენიმე ათასი თუმნის შეძლებაც მოიპოვა, იმ დროს კვალად, მას ნაღდად საკმარისი ფული ჰქონდა, სულ კეთილი ცდით და საქმეებით შეკრებილი. შულის გარდა თვალ-მარგალიტი და ოქროც ბევრი ჰქონდა. მს შესძინა მას რიგიანად თავის დაქვრამ, ქვეყნისადმი მტკიცე ჭეშმარიტმა სამართლიურმა მოქმედებამ. იქნება ვინმემ სთქვას: იგი თუ უნაგარო ქვეყნის მოღვაწე იყო, მაშინ ამდენი საცხოვრებელი როგორ შეიძინაო? ამაზე ვიტყვი, რომ ერთი გროშიც არავისთვის წაურთმევია. იგი სამეფო სამსახურში იყო, ჯილდოს იღებდა, მასთანვე კერძო საქმეებსაც ბევრს არიგებდა და აკეთებდა, ნამეტურ სადავო საქმეებს, რაშიაც ხშირად კაი ფასსაც უხდიდნენ. შარდა ამისა, მამა პაპისაგან დანატოვარიც საკმარისი ჰქონდა. ცოლად შეირთო ძნის მრისთვისშვილის ქალი, რომელსაც კარგი მზითვეი მოჰყვა. თვითონაც თბილისში ჰქონდა ღუქნები, რომელსაც აქირავებდა, ბაღები ჰქონდა და მამულები, ძახეთშიაც კარგი მამულები. აბა რაღა გაუჭირდებოდა ამას, რომ ამდენ უძრავ ქონებათა უვალო პატრონს მამულების შესავლიდგან ოქროს ფული და თვალ-მარგალიტი შეეძინა. შნოიანს, ენერგიულს კაცს არა გაუჭირდებოდა რა და უხეირონი კი განადღეს ცოტანი არიან ჩვენში, რომ შეძენის მაგიერ მთლად ფლანგვენ, ღუბავენ თავიანთ ოჯახს და ქართველ უმიწა-წყლო გლეხ-კაცობასაც, თუმცა თვალ-უწვდენელი მამულები აქვსთ.

თუ რამდენად მოქალაქური ჰაზროვნების იყო სოლომონ ლეონიძე, ამას ცხადად გამოაჩენენ მისის ცხოვრების ცნობები და საქმეთა ვითარების მიხვედრ-განსჯვრეტა. იმ დროს ჩვენს სამეფოს, რომ ხუთი კაცი ასეთი ჰყოლოდა, მაშინ ჩვენი საქმე სხვანაირად წავიდოდა, შეიძლებოდა, რომ

1795 წ. ქართლ-კახეთს მტერი არ მოვლენოდა, საქმე სხვა-ნაირად წასულიყო. ქართლ-კახეთი რუსეთის მფარველობის ქვეშ შევიწოდდა და დარჩებოდა ისე, ეს როგორც ეკატერინა იმპერატრიცას დროს იქმნა 1783 წ. სამწუხაროდ არ გვეყვანდნენ ასეთ კაცნი მრავლად და მიტომაც მოგვევლინა მტერი და მოსპო თფილისის ქართველობა უწყალოდ.

სოლომონ ლეონიძე იყო წინაღ მგრძნობი სამეფო საქმის ვითარების, ამიტომ მას სპარსეთისაკენ მჭიდროდ ეჭირათველი. სამეფოს ვითარება მძლავრად აღარდებდა მას. ამის დარდი იყო ბევრისთვის გაუგებარი, თვით ერეკლე მეფესაც არ ესმოდა ამის ლტოლვის ვითარება. სოლომონ ლეონიძე დიდათ აფრთხილებდა მეფეს და ყოველთვის ასმენდა, რომ ჩვენ სპარსთ და ოსმალთ შუა უნდა მტკიცედ ვიყვეთ და რუსთა კავშირის არაფერი უნდა გავაშინებდეს, თორემ დავიღუპებით, მოვისპობით და შერე ვერც რუსნი მოასწრობენ ჩვენ შევლასაო. სპარსნი გადაგვეკიდებიან უფრო 1783 წ. ეკატერინა იმპერატორიკას მფარველობის გამო.

მეფე ერეკლე წინაღმდეგ იყო ამისი, იგი ეუბნებოდა: მე სპარსთა ყვინებს ვერ დავემორჩილები. არ შემიძლიან, იგინი ჩემი ღირსნი არ არიან და ჩემის ქვეყნის, რომ მე მათ „ვალად“ ვიწოდებოდეთ. მეორე სიტყვა თურმე: მე გვირგვინოსანი მეფე ვარ და ვერ ვიტვირთებ ჩემს ბეჭედზედ დაწერილი იყოს: — „ფქსთა-მტკური ყქინსა-მეფე ქართლ-კახეთისა“ ვერ დავაწერ. რუსნი ქრისტიანები არიან, ამათს ფარველობის ძალით მოვსთხრი სპარსეთსო.

ის, რა ცნობებიც ნ. ბარათაშვილმა „ბედი ქართლისა“-ში განმარტა, ვიტყვი, რომ მართალი, ისტორიელი გარდმოცემა არის, მეფის სახლში მომხდარი და ნალაპარაკევი 1796 წ. დიან, სოლომონმა უთხრა მეფეს თურმე საჯაროდ, რომ ჩვენ შეჭრულე ერთა ერთება ანას გვატკებსო, თუ ქვეყნის და ცხოვრების წესებით ერთმანეთს არ ვენათესავებითო. ასეთ საქმეს მარტოდ თქვენის წადილით ნუ გადასწყვეტამთ, ჰკითხეთ

სხვათაგან, ნამეტურ იმერთაგან. ნახეთ რას იტყვიან იგონიო. ასეთი საქმე, ასეთი ქვეყნის გარემოებათა პირობები მეფეს გარდა ერსაც ეკითხვის. თქვენ ერმა მოგცათ უფლება თვის დასაცველად და არა სხვათა გარდასაცემ-გასაცვლელადო. მეფის გულის თქმა და განძრხვა ერსაც ეკითხვისო.

ამ ამბების შესახებ სამწუხაროდ არავის არაფერი უწერილად, ხოლო ზეპირკი მრავალი ცნობები ყოფილა დაცული, რომელნიც მომსწრე კაცთა კარგათ სცოდნია, ამათ, 1840 წლამდე, ზეპირად მრავალთათვის მოუთხრიად ენით და ამათის მონათხრობიდან უსარგებლნია და დაუწერია „ბედი ქართლისა“. ისიც არის ნათქვამი ამბათ და ეს გ. რჩეულოვმა ერთს თავის მოთხრობაშიც მოიყვანა, რომ ერთ თათბირის დროს, მეფე თურმე ისე შეწუხდა, რომ უთქვამს შემდეგი, რაც იმ დროის კაცთა კარგად ახსოვდათ თვით 1850 წ. აი ეს სიტყუაც მეფისა:

სოლომონ ლეონიძე მყვედრის მე, მყვედრიან სხვანიც. ვითომც მე სხვათა მიკედლებას ჩემის დიდებისათვის ჩავდიოდე, ღმერთია მოწამე, რომ ეს ასე არ არის და მე ვეკედლები სხვათა ჩემი ქვეყნის დიდების და ერის სადღეგრძელოდ. ახ, ნეტავი ჩემის ქვეყნის შეერთების 40 წლის შემდეგ, საფლავიდან წამომაყენა და მაჩვენა ქართველნი, თუ ჩემი მაწყეიარნი იქნებიან, თუ მადლოაეღნი. მაგრამ ღმერთია მოწამე, რომ მე ამას ჩემის ერის კეთილ დღეობისათვის ჩავდივარ და არა ჩემი დიდებისათვის.

ესეთი მტკიცე აზრი მეფისა მრავალთ იცოდენ, ესევე აზრი კარგად სცოდნია თვით სპარსეთის ყეინსაც, რომელსაც მეფის დიდი შიში ჰქონია რუსეთთან დაკავშირების გამო და 1795 წ. ეს ბრძანება ან ულტიმატუმიც გამოუგზავნია მეფისათვის: „გუდადღობ ღმერთსა, რამეღი დიდ არს სასჯელი მისი და დიდება“. შემოუთვლია, რამ შენ რუსებს ეკედლები, ეს რაგორ გეკადრება. მათთან დასსენ კავშირი, თორემ ჩვენ მავალთ და სულ აგაფსრებთო. აი თვით ულტიმატუმის ზეგვი სიტყუები: — „ოთხმეტ და ათი წლას კაცი ხარ და ამისთანა საქმეებს შვრები,

რომ ურჯულებანი მოგიყვანია და მათან შეერთებულხართ! ნება მიგიციათ, თქვენ ერთი ჭკვიანი კაცი ხართ და ამ გვარ საქმეები განიშორად, რომ ქვეყნის თასლიბიც არის და რუსების შეერთებულება დახსნა. თუ ამას არა იქმ, რაც გვიბრძანებია, ამ ცოტა ხანში საქართველოზედ მოვალდ, რუსთა და ქართველთ სისხლს ერთად დავაქცევდ და შტკვრის მსგავსად მდინარეს გავაკეთებთ. რადგანც ამის შეტყობანება საჭირო იყო, ამისთვის ეს ფარმანა მოგწერედ, ჩვენ ბრძანებას არ გადასვიდე და შენა მდგომარეობა იცან“.

ეს ფირმანი აქ მოკლედ მოვიყვანე, მთლად მოთავსებულია „მრეწველობის“ პირველ წიგნში*). ფირმანის მიღების შემდეგ, მართლაც აღა-მაჰმადხანი მალე დაეცა თბილისს, აღა-ოხრა ყოველივე. ამ გარემოებამ დიდად დააღონა სოლომონ ლეონიძე, ვინაიდან მან იცოდა სპარსთა სულიერი ვითარება, მაგრამ გამგონი და მომსმენი აღარვინ იყო. აღსრულდა ის, რაშიაც ს. ლეონიძე მეფეს აფრახილებდა. ომის გათავების შემდეგ, ქალაქმა მოშენება იწყო, ამ მოშენებაში ს. ლეონიძემ დიდი ენერგია გამოიჩინა. თავის დაქვეყნული შენობა და დუქნებიც აღაგო.

შინაურ მტრებმა მეფეს ასმინეს, რომ ს. ლეონიძეს დიდი შეძლება აქვსო, მეფეს ამაზედ ს. ლეონიძესთან ლაპარაკი და უსიამოვნება მოუხდა. მალე შემოსწყრენ კიდეც ერთ-ანეთს, მტერთ გაიხარეს. მეფე ერეკლემ სიკვდილის ქამს 1798 წ. შეინანა, ს. ლეონიძეს შეურიგდა, — შვილებს გიორგის შერიგება სთხოვა და ს. ლეონიძის პატივისცემა. მეფის დასაფლავების შემდეგ, გიორგი მეფის გვერდზედაც ს. ლეონიძე იმავე მამულიშვილობით აღმოსჩნდა, როგორც ერეკლეს წინაშე იყო, მაგრამ ს. ლეონიძის და მის ამხანაგთ თათბირის გაგების ძალა აღარვის ჰქონდა. გიორგი მეფეს ავალეებდა მუდმივ ასე: თფილისში 1795 წ. მოისპო ქართველთ 30,000 ათასი ქართველი ხელოსნები, ვაჭრები, სოფ-დაგრები და მუშები. ამ უბედურის შემოსევით თფილისში მოისპო ქართველთ კვალი.

*) მრეწველობა, ვაჭრობა და ხელოსნობა საქართველოში. 1910 წ. ოფ.

შორს მხედველმა ქართველთ კატონმა, 1799 წ. მეფე გიორგის მოახსენა უშიშრობა სპარს-ოსმალეთა, ვინაიდან ალა მაჰმადხანეც მომკვდარი არისო. არა მგონია, რომ მათ ჩვენს აოხრება კიდევ განიძრახონო. ასეთის დარიგების მეფეს ეწინააღმდეგებოდა.

ისიც მოახსენა მეფეს ამავე დროს, რომ ჩვენ გყვავს მფარველად ბრძენი პავლე იმპერატორი რუსეთისა საფარველად, ჩვენს აოხრებას სპარს ოსმალნი ველარ გაბედვენ, რადგანაც ჩვენი დაჩაგვრა ჩვენის მფარველის რუსეთის იმპერატორის პავლესთვისაც იქნება საწყენიო. თვით 1795 წ. უბედურება-მაც დიდათ ალაშფოთა იმპერატორი პავლე, რომ ჩვენ მათ მფარველობის ქვეშ ყოფილნი აგვიკლესო.

განახლეთ მფარველობის თხოვნა იმპერატორის წინაშე, მოსთხოვედ ქრისტიანური დახმარება, იგი ჩვენი შემბრალეა, იგი თქვენს თხოვნას შეიწყნარებს, თქვენი სათხოვარი ეს იყოს, რომ საქართველოს სამეფო მათის იმპერატორებითი დიდებულებისაგან დაცულ იქმნეს და ხელშეუხებელ გარეშე მტრისაგანო.

გაეგზავნოს ინგლისის ინდოეთს მადრასესა და კალკუტაში მცხოვრებ მდიდარ კარებს და ეთხოვოს კვლად საქართველოს და სომხეთის მფარველობა, რათა სპარსეთმა უვნებელ ჰყოს საქართველოს ადგილები თვისის საზღვრებიდან.

რუსეთის იმპერატორს პავლეს ეუწყოს და მასთან ინგლისის მთავრობას, რომ მათის დავალებით და სპარსეთის ყუინის ბრძანებით ქართლ-კახეთის მეფეს დაუბრუნდეს განჯა და ერევანი მათის მიჯნებით, რომელიც ყუინმა წაართვა 1795 წ. და მისცა თვის ხანებს.

განახლდეს იმერთა შორის დავალება-ქართლ-კახეთ იმერეთის შეერთების შესახებ და ეს ამბავი ეუწყოს ჩვენს მფარველს პავლე იმპერატორსაც.

ახალციხის ათაბაგების და სხვათა თაშეთა თხოვნით ეთხოვოს ოსმალეთის მთავრობას, რომ მან ქართლ-კახეთ-იმერთა შეერთებულ სამეფოს უკან დაუბრუნოს ჯავახეთ-მესხეთის ალაგები, ახალციხე, ახალქალაქი, ბათუმი და სამცხე-საათაბაგოს სხვა ქალაქები. საქართველო დაუბრუნდეს რუსეთის მფარვე-

ლობის ქვეშ მყოფი ოსმალ-სპარსთა და რუსთა შუამოსაზღვრედ.

თფილისის პატრების დახმარებით ეუწყოს საფრანგეთის ხელმწიფე იმპერატორს ნაპალეონს რათა მან აუწყოს ოსმალეთს საქართველოს მფარველობა და იმ ადგილების დაბრუნება უკანვე, რომელნიც მათ წაურთმევიად აღრგ. პატრი ნიკოლა სწერს:

ეთხოვოს მათს უწმინდესობას რომის წმინდა პაპს, რომ მან მოწყალების თვალთ გადმოგხედლოს და მრავლად გამოგიგზავნოს სხვა და სხვა ექიმ დოსტაქარ პატრები, რომელნიც ჩვენს ერს შევლას გაუწევენ მკურნალობით და სწავლა განათლების მხრით.

წმიდა პაპის მქადაგებლებს თავოსნობით დაარსდეს კარგი სასწავლებელი და აქ ქართველთა შვილებს ასწავლიდნ ფრანგულ ენას, ლათინურს, რუსულს და ადგილობრივ ყველა ენებს. გეგმაც შეადგინა პატრმა ამისი.

ქართლ-კახეთის და იმერთა მეფეთაგან ეთხოვოს რუსეთის კარს და უცხო ხელმწიფეებსაც, რომ მათ დანიშნონ თვის დესპანები ახალციხეს და ბათუმს, რათა მათ ადევნონ თვალი ქართველ ქრისტიანთ ცხოვრებას.

აღეკრძალოს სხვა და სხვა პირთა ყმათა და მონათა ტაცობა, მათი გაყვანა უცხო ქვეყნებში და დასყრდვა.

ეთხოვოს სომეხთ კათოლიკოზს, რომ თფილისის განახლებასა და გაძლიერებისათვის მან დახმარება მოსცეს ადგილობრივ ოფილისის სომეხთა ვაქრებს და ხელოსნებს.

მეცადინეობა იქნეს მიღებული რათა საქართველოს სამეფო გვარის შვილნი და მათთან სხვა დიდებულთა შვილებიც გავზავნილ იქნენ სასწავლოდ რუსეთში, საფრანგეთს და რომში.

ოსმალ-სპარსებთან განახლდეს მეგობრული კავშირის მიწერ-მოწერა, გაიგზავნოს კაცები და ეუწყოს მათ, რომ ამიერიდამ საქართველო რუსეთის იმპერიასთან იქონიებს მხოლოდ მეგობრულ—ანუ მეზობლურ კავშირს და თვის და

სპარსთ-ოსმალთ სამეფოთა საზღვრებსაც დაიცავს სხვათა ხელ შეხებისაგან.

მოიშალოს მეფე ერეკლესაგან დადგენილი წესი სამეფო ტახტის ძმათა უფროსობით გადასვლაზედ და მის მაგიერ შეიღობათა უფროსობაზედ გადავიდეს, რომ შამის სიკვდილის შემდეგ მის შვილმა მიიღოს და არა გარდაცვალების ძმამ. ამისთვის გადაეკიდა ს. ლეონიძეს ერეკლეს მეუღლე და ამის ძენი.

ერთის სიტყვით, სოლომონ ლეონიძე მეფე გიორგის ავალებდა ქართლ-კახეთის სამეფოს თავისუფლად ყოფნას, იმერლებთან დაკავშირებას და მრავალიც სხვანი. ამას ქადაგებდა იგი ხმა მაღლა, მაგრამ გამგონი აღარავინ იყო. ყურის დაგდება ბევრს არ სურდა, ესენი ითხოვდნენ აუცილებელი საქართველოს სამეფოს მოსპობას და რუსეთის ან სხვა ქრისტიან ერთან დაკავშირებას, ვინაიდან ქართველთ აღარ შეგვიძლიან ჩვენი სამეფოს შენახვა, არც ერთობა შეგვიძლიან იმერლებთანაო.

გიორგი მეფეს ახლოს ახლდნენ ქართლ-კახეთის უმაღლეს თავად-ახნაურთა ზოგი ერთ გავლენიან პირნი. ამათ გარდა გარს ეხვია სასულიერო წოდება, იყო იგი დიდი მორჩილი ხატების და ნამეტურ ბერების. უმაღლესი სამეფო პირნი მეფე გიორგის ავალებდნენ შემდეგს:

რუსეთის იმპერია არის ძლიერი, პავლე იმპერატორი ბრძენი, უხვი, მოწყალე, დიდებული და სხვანი.

ამის მქადაგებელნი იყვნენ მრავალნი და მათ შორის გარსევან ჭავჭავაძე, პირველი მარშალი თავ. -ახნაურობის 1805 წ. მისი ცოლის ძმა გიორგი ავალიშვილი, ელ. ფალავანდოვი, გ. თუმანოვი, კ. მუხრანბატონი 12-ტიც დებუტატი, რუსედში ერთად წასულნი დესპანებათ და მრავალიც სხვანი. სასულიერო წოდება ურჩევდა რუსეთის იმპერიასთან დაკავშირებას, ვითარცა თვის თანამორწმუნესთან, ძველს მოამაგე მეზობელ საქრისტიანო სახელმწიფოსთან. როგორც მართლ-მადიდებლობის მფარველთან. პირველნი ანუ თავადის შვილები აუწყებდნენ შემდეგს: საქართველოს რუსეთთან დაკავშირებით შენ ამოიყრი

ჯავრს შენის დედის ნაცვლისას, შენ შემდეგ ვერც ეგ იმეფებს, ვერც მავის ნაშობს ერგება ოდესმე გიორგის შემდეგ ტახტი. შენ სოლომონ ლეონიძეს ყურს ნუ უგდებ, მას უნდა რომ შენი გასაგისი მრსპოს სამეფო ტახტზედ და შენ შემდეგ შენ ძმას, ანუ შენ მტრებს მიჰკერძოს. შენც მოისვენებ, ქვეყანაც მოისვენებს. ასეთი თათბირი მეფე გიორგისთან ხშირად აქვდათ სოლომონ ლეონიძის საიდუმლოდ. მეფე დამორჩილებულ იქმნა, ვინაიდან იგი იყო ქრისტეს მოყვარე და დიდი შიში აქვდა ოსმალ-სპარსეთა. ვაი თუ კიდევ დაგვეცენ და აგვიკლონ. მეკი ძალა არ მაქვს ვაჟკაცობისო. მართლაც იყო ჭეშარიტი ქრისტიანი და მღვთის მოშიში, ხოლო მამასავებ არა გმირი. იყო დიდი მჭამელი. ჰყვანდა 21 შვილი, 11 შვილზე პარველი ცოლი მოუკვდა, მერე 6 თვის ქვრივმა და 10 შვილის მამამ შეერთო მეორე ცოლად ციციშვილის ქალი მარიამი 15 წლისა, ამასაგანაც მიეცა 10 შვილი. დიდი ოჯახი აწვა კასერზედ.

მეფე ერეკლემ 1795 წ. უბედურების შემდეგ, ყეინის ულტიმატების წყალობით რუსეთის კართან დაარღვია დაკავშირების გამო საუბარი და დარჩა მხოლოდ მფარველობა 1783 წლის. ამას გარდა იყო ლაპარაკი ინჟინერის მუსინ პუშკინის წყალობით სამადნო საქმეების გამო საქართველსთან დაკავშირება. გიორგი მეფემ განაახლა ერეკლესაგან დარღვეული შეერთების შესახებ საუბარი და პავლე იმპერატორს გაუზნავნა კაცები და სთხოვა დაკავშირება. თუ ეს მოხდებოდა, მაშინ გიორგი მეფე თავის 15 შვილით პეტერბურგს გადასახლდებოდა და იქ იცხოვრებდა, ამისთვის იგი ჯამაგირს ითხოვდა 18 ათას თუმან წელიწადში. გარსევან ჭავჭავაძეს სწერს მეფე:

„თუ ამდენ ფულს არ მომცემენ ჩემის ოჯახის საცხოვრებლად, მაშინ დახსენით ლაპარაკი შეერთებისა და ჩვენსა და მათ შორის იქმნება მხოლოდ მეზობლობა და ქრისტიანური სიყვარული, თვინიერ ამის სხვა არაფერი“.

ეს ამბები ს. ლეონიძემ იცოდა, ხოლო რა აზრის იყო

ამის შეხახებ და ან რას ეუბნებოდა გიორგის ამაზე არა ვიცით რა. ხოლო ს. ლეონიძეს დიდი შუღლი აქვდა დარეჯან დედოფალს, სხვა და სხვა ბატონიშვილებს და თვით სასულიერო უმეტეს სამღვდელო პირებთან. ამის შრომა და დაღალვა იყო უნაყოფო. ქართლ-კახეთის სამეფო მეფის სურვილით 1800 წ. 28-ს დეკემბერს, გიორგი მეფის სიკვდილის დღიდან, რუსეთის იმპერიას დაუკავშირდა. მალე მთავრობაც შემოვიდა ქართლსა და კახეთსა, ახალი მთავრობა განწყდა. მორჩილნი და თანაგრძობნი დაშთენ თვის ალაგებზედ და მოწინააღმდეგანი განდევნეს თფილისიდან. ამიტომ 1801 წ. ქართლიდან განიდევნა სოლომონ ლეონიძეც, იგი იმერეთში გადავიდა და იქ შეეკედლა სოლომონ მეფეს. მეფემ სიამოვნებით მიიღო იგი.

მეფე გიორგიზედ დაკავშირების გამო სამღვდლოებას დიდი გავლენა აქვდა. ერთის მხრით ამათის რჩევითაც და კავშირებია ქართლი და კახეთი რუსეთს. ამაზედ აი რას სწევრს ივანე ნათლიმცემლის წინამძღვარი ევთიმე არქიმანდრიტი, 1802 წ. 23 აპრილს: საქართველოს მთავარ მართველ კნორინგს: ეს მოყვანილია „კავკასიის აქტების“ 2 ტ. გვ. 443.

„უმაღლეს პატივის ცემას და ლოცვას მოგახსენებ, ოცდა ათი წელიწადია გლახა მონასტერი მომხარდა მეფისა, კათოლიკოზისა, მეფის ძეთა და სხვათა ყოველთა სამღვდლოთაგან, აწ ყოველთ იციან ნათლიმცემლის მონასტერი ვითარ ამადლებულია საქართველოს ეკლესიაში: ამთენ წელს არავის გაუგონია მონასტრის ბერთ ჩემთან ხმის ამოღება შესძლებიყო. — რუს ხელმწიფეს საქართველო ამან მიართვაო. ბერები ამიტყებეს და ამ მიზეზით მტანჯვიან. ჭეშმარიტია, საქართველოს ტყვეობის გამოხსნისათვის მეფე გიორგი ვაწუხე, დიდხანს დავშვერ სამხთოის მადლით, საქართველო მისის დიდებულები-სათვის მივართმევინე. ჭეშმარიტება მოწამეა, თუ არ ჩემის დიდის შრომით, ეს საქმე არ მოხდებოდა. ახლა ამის მიზეზით ვიტანცჯბი. ყოველ კიდეთ იპყრობთ. თქვენთვის დევნილი არ

შემიწყალოთ—სამართალია! მისი დიდებულების თქვენი ხელმწიფის ჯვარი რომ მკიდია, ამას აღარ პატივს სცემთ? ჩემი საქმე ალექსანდრე ჭავჭავაძისაგან, მაიორის სააკაძისაგან და იოსებ პროტოპოპოსაგან მოიხსენებთ, ჩემი მოხსენება საიდუმლოდ იყოს, უარეს მიყოფენ“.

ეს ცნობა ისტორიულია. იგი გადათარგმნილია რუსულ ენაზედაც და დაბეჭდილია. მე ჩემის მხრით რუსეთთან დაკავშირებას ვსთვლი სასარგებლოდ. შეიძლება ზოგიერთმა ამის გამო ჩვენ მტრობა დაგვწამონ, რუსეთის სახელმწიფო წესების მევენე ხალხად გვაღიარონ, მაგრამ ეს იქმნება კორი, ცილი. თვით რუსეთის მთავრობა დაგვეთანხმება ამიში, რომ აქ სამტრო მე არა მაქვს რა, არამედ ისტორიელის ჭეშმარიტების მოთხოვნა გვაქვს სახეში მიღებული. ამიტომ ჩვენ აქ შეგვხებით ისევ ჩვენს მთავარს საგანს სოლომონ ლეონიძეს და მის ცხოვრებას და მოვიყვანთ მის ცხოვრების მეორე ხანას, რომელიც მან იმერეთში, სოლომან მეფის წინაშე დაასრულა.

ქართლიდამ დევნილი და გარდახვეწილ სოლომონ ლეონიძე გადავიდა იმერეთში, მეფის სოლომონის წინაშე, იქ შეაფარა თავი. იქ დასახლდა. იქ მიეცა ცხოვრებას და იმერთა მეფის წინაშე მღვიძრად მოქმედებას. ამიტომ ს. ლეონიძის ცხოვრება თვის მოქმედების ასპარესზედ ორ ხანად უნდა გაიყოს. პირველი ხანა მისი მოღვაწეობისა არის ქართლში, ანუ მეფე ერეკლე და გიორგის გამეფების დროს და მეორე რაჭა-იმერეთში, სოლომონ მეორის გამეფობის დროს XVIII საუკ. შემდეგ 1810 წ., ანუ იმერეთის სამეფოს არსებობის დასრულამდე.

ნათქვამია:—„საითაც გავიქეცი—იქით წავიქეციო“. ასე მოუვიდა სოლომონ ლეონიძესაც, ქართლ-კახეთის ტახტის წინაშე შრომა და ღვაწლიც უნაყოფოდ დაურჩა და იმერეთშიაც ასევე მოუვიდა, იქაც ურგებ იქნა მისი ცდა. მისი მაღალ გონების შემძლებლობას პ. იოსელიანის სიტყვით კატონობა და ფაბრიცობა გადაეცა მხოლოდ ჩვენს ისტორიის ფურცლებს. მაშ ჩვენ შევხებით ს. ლეონიძის ცხოვრების და მოქმედების 2-ე ხანას.

სოლომონ მეფემ ს. ლეონიდის მაღალ გონიერება აღწერა დგანვე იცოდა. იცოდა მით უფრო, რადგანც თვით იმერეთის ერიც აფასებდა ს. ლეონიდის შრომას ქართველთ სასარგებლოდ, ამიტომ სოლომონ მეფემ თვის წინაშე მისულს შეხიზნულს ს. ლეონიდეს იგივე მსაჯულობა და მდივნობა უბოძა, რაც მას ქართლის ტახტის წინაშე ეკავა. ასე და ამ გვარად იმერეთშიაც ს. ლეონიძე გახდა პირველი პირი დიდებულთ შორის და პირველ მკაცრ მოდავე და დამცველად იმერეთის ტახტისა და ინტერესების. ეს იყო მაგალითი მთელს იმერეთში და ამ მაგალითს ამაღლებდა მისი მიუსყიდლობა და ქართველი ერის ერთგულება, რომელ ერთგულებისთვისაც პ. იოსელიანის სიტყვით თურმე იტანჯებოდა იგი დიდათ და რაც მან თვით საფლავშიაც ჩაიტანაო.

ჩვენ უნდა ვიცოდეთ, რომ საქართველოს რუსეთის ამპერიასთან დაკავშირების გამო, ქართველთ შორის ორნაირი წრე არსებობდა, ერთი იყვნენ შეერთების მონატრენი და მეორენი—წინაღმდეგნი, ამთგანი იყო სოლომონ ლეონიძე.

ჩვენ ისტორიათ ზღბეა ყოველივე ის რაც მაშინდელის ცნობების ბეჭდვით ანიშნულა, ან ანზად დაშთნილა, ჩვენს ერს გადმოსცემია ზეპირად. იმერთ სამეფოს არსებობის კაცთა მომსწრენი ჩვენც ვართ და ის რაც ვიცით სოლომონ ლეონიდის შესახებ, იმასაც აქვე მოგახსენვათ. სოლომონ ლეონიძე გახდა დიდი მრჩეველი იმერთ მეფისა. მეფეს მკაცრის კილოთი აუწყებდა მღვიძარობას, სიფრთხილეს და სხვანი. მოახსენა მეფეს, რომ მიმართეთ რუსეთის კარს, ხელმწიფე იმპერატორს ალექსანდრე პირვ. და აუწყეთ თქვდნი ვედრება და ერთგულება.

სოლომონ მეფემ თვით ს. ლეონიდის დახმარებით კაცნი გაგზავნა რუსეთს და აუწყო ალექსანდრე პირველს თვისი პატივის ცემა, ერთგულება, მეზობლობა და მით დაცვა იმ ტრაკტატის მუხლებთა პირობის, რომელიც დადებულ იქნა ეკატერინა იმპერატრიცას წინაშე 1780 წ. იმერეთს ამ დროს ოსმალნი მფარველრბდა, მაგრამ რაკი ქართლი და კახეთი რუ-

სეთს დაუკავშირდა, ამიტომ იმერთაც ვერ უღალატეს საქმეს და გიორგი მეფის პირობის მზგავსადკი არა, არამედ ეკატერინა ხელმწიფის პირობის თანხმად რუსთა მფარველობა ისურვეს და მათის ქრისტიანების ლახმარებით იმერეთის ტახტის დაცვა, შენახვა სამერმისოდ.

მეფე სოლომონი ამ მცნებას მკვიდრად ადგა, მას არ სურდა იმერეთის ტახტის მოშლა. არამედ იმედოვნებდა, რომ მე როგორც ბაგრატიონის გვარის შთამომავალი, ღირსი ვარ, რომ ქართლ-კახეთის დაკარგული, ანუ უპატრონო ტახტიც მე დავიბრუნო, მე ვირგოვო. ასე ფიქრობდა და მას იმედიც აქვინდა ასეთის მომავლის, მაგრამ მაინც არც ექვს ჰკარგავდა, ვინაიდან სოლომონ ლეონიძე დიდათ აფრთხილებდა და აშინებდა. საქმე ისე მოეწყო, რომ იმერთა სამეფოს ვითარებას და საყოველთაოდ ტახტის დაცვას 1803 წლიდან თვით საქართველოს მთავარ მართველებსაც აუწყებდენ ხოლმე და თან სთხოვდენ წინაშე ხელმწიფე იმპერატორის შუამდგომლობას და მოხსენებას მის, რომ იმერთა მეფე თავის სამთავროებით ყოველთვის იქნება ერთგული მათი დიდებულების და იმედოვნებენ, რომ რუსეთის ძლევა მოსილი ძალა იმერთა მეფეს მისცემს სახსარს, რომ იგი აღორძინდეს, გაზაგრდეს, დაიცვას თვისი ტახტი და საზღვრები და თუ საქირო იქმნება, მაშინ იგინი მზათ არიან რუსეთის ერთგულობისთვის თავიც დაზდვან, მათი მტერი თვის მტრად მიიღონ და სხვანი.

ასეთ დარიგების და მცნების მთხუზველი იყო სოლომონ ლეონიძე. მისი წადილი იყო რუსეთის ერთგულება და მფარველობა, ხოლო მის საშუალებით იმერთა ტახტის არ მოშლა, დაცვა, გაძლიერება და მის მერე მთელი საქართველოს გაერთიანება. წინააღმდეგ შემთხვევაში სოლომონ ლეონიძე არავის ერთგულობას და მფარველობას გულში არ გაივლებდა და მით უფრო რუსების, ვინაიდან მას რუსნი ერთობ ეჯავრებოდა. სოლომონ ლეონიძემ კარგად იცოდა საქართველოს მთავარ მართველობის საიდუმლო ვითარება და ამიტომ მეფეს ავედრებ

და ამითანაც საღმით ყოფნას და ოსტატური დამოკიდებულებით თვისი ტახტის დაცვას, თორემ ჩვენ უმადათოდ ვერას ვაწყობთ, რადგანც მათს შოთანხმენი არიან ქართველნიო.

„ვაი სოფლის ამოებავ და ვაი ქვეყნის გათანხირებაო, ნახეთ რა მოხდა ჩვენს თავზედ და ჩვენის ოჯახის კერაზედ. ჩვენი ოჯახის ბედნიერება დღეს რყევას და წვა-განადგურებას ეძლევა, აღარ ვართ კაცნი და აღარც გვაქვს ძალა და სიმძნე მამაცობისაო“ ეტყოდა თურმე ხშირათ მეფეს და თან აუწყებდა სხვა და სხვა ოსტატობას და დარიგებას მღვიძარეობისათვის. აღსანიშნავია ის გარემოებაც, რომ ს. ლეონიძე იმერეთში მოქმედებდა არა მარტოდ მეფეზედ, არამედ იგი სვეტად და ზურჯათ ედგა მთელს ერს და ავალებდა ყველას მღვიძარეობას.

ქართლ-კახეთის მეფეთა საქმენი და მოსავალნა ს. ლეონიძემ მრავალ ფეროვნად გამოიყვანა. იგი ყოველივე ამ გარემოებათა პირობას საერთოდ, ანუ საეროდ ლაპარაკობდა, მან გაათხიზლა მთავარი გურიელი და სხვა ასეთნიც. დადიანზედ კი ვერ იქონია დიდა გავლენა. შერე კი როცა დადიანი სიბრძნესა და გონიერებას დაუპირდაპირა და თან სთხოვა ქვეყნის ერთგულება. ეს დღენი და წუთნი სოლომონ ლეონიძესა არიან მაღალ მნიშვნელოვანი და საყურადღებონი აქაც იგი სიტყვით და საქმით ანათებდა, ყველას გულს მოსავდა ქართველთ არსებობის სიყვარულიდ და თან მათ იძულებულ ჰყოფდა მეფის და ქვეყნის ერთგულებისათვის. 1805 წ. ნახევარზედ მეტს ს. ლეონიძე დადიანის ოჯახში სცხოვრობდა, იქილამ ებრძოდა ზურაბ წერეთელს.

ამის ლაპარაკით და რჩევით, მეფემ ქართლ-კახეთის მთავარ მართველს ციციშვილს 1802 წ. მოსთხოვა იმერეთის საზღვრების ცნობა და მათი განსაზღვრა. ამ გარემოებას იმ დროის რუსის მთავრობამ ექვის თვალით შეხედა. ზოგ რამ სოფლებს, რომლებიც ქართლ იმერეთის საზღვრებზედ მდებარეობოენ და რომელნიც აღრიდანვე იმერთ სამეფო საზღვრებს და საკუთრებას შეადგენდა, ამაზედ შუღლი მოხდა, მაგრამ სხვა და სხვა

ქართლის თავადების ყალბის ცნობებით საქმე წააგეს იმერთ. მაინც იმერთა სამეფოს საზღვრები რუსეთის საქართველოსთან განსაზღვრელი და ოფიციალურად ცნობილ იქნა როგორც რუსეთის მთავრობის წინაშე, ისევე იმერეთის სამეფოს.

ამ საზღვრების აღნიშვნასა და განსაზღვრაში იმერთა დარბაისელთაც კარგი შნო და ერთგულება გამოიჩინეს და არ უღალატეს მეფეს, ვინაიდან ახსოვდათ მათ სოლომონ მეფის და მის მამის არჩილის ამბავიცო. მთავარი მეთაური ამ საქმისა იყო სოლომონ ლეონიძე. პატრი ნიკოლა რუტილიანოვი, იტალიელი. 1803 წ. ს. ლეონიძეს ქართლიდამ დევნილ სხვა ემიგრანტებაც მიემატნენ. ამავე დროს, ს. ლეონიძეს ალექსანდრე ბატონიშვილის ხმაც მოესმა. მალე ესეც გაჩნდა იმერეთში.

ფიცხელის ლაპარაკის და თათბირის შედეგ, იმერთა დიდებულთა თანადასწრებით და სოლომონ ლეონიძის რჩევით, პატრი ნიკოლას, ალექსანდრე ბატონიშვილის და სხვათა, იმერეთის სამეფო არსებობის ცნობები ეუწყა ახალციხის ფაშის საწვალებით კონსტანტინეპოლს, ოსმალთ სულთანს, სპარსეთში აბაზ მირზას, ბაბახანს და სხვათაც ამ გვარ ხანებს, რომელთაც იმერთა სამეფო იცნეს თავისუფალ სამეფოდ, დამოუკიდებელს რუსეთის სამეფოსაგან და გაყოფილ მათისავე ქართლ-კახეთის სამეფოს საზღვრებისაგან. ამ დღიდან აღმოსავლეთში იმერეთის სამეფო ცნობილ იქმნა, როგორც სოლომონ ლეონიძე. ეს გარემოება ეუწყა 1803 წ. თვით რუსეთის კარსაც და მასთან საფრანსეთის იმპერატორ ნაპოლეონსაც.

სოლომონ ლეონიძემ რაკი თავის მამულისშვილობისათვის ფართო ასპარეზი მოიპოვა და ამასთან იმერთა შორის დიდი თანამგრძობნიც ნახა, მის მერე უფრო მკვიდროდ შეუდგა სამეფო საქმეების გამაგრებისთვის მოქმედებას. იმერეთის ტახტი სასარგებლოდ მას ორი გარემოების ცნობა აწუხებდა. პირველი იყო, იმერთა სამეფოს ცნობა რუსეთის კარის წინაშე, მისი საზღვრების გამაგრება და დამტკიცება, და მეორე

რე იყო იმერთა სამეფოს შინაგან საქმეთა გამაგრება. შინაგან საქმეთა გამაგრების პირობებმა გამოიწვია შემდეგი:

1795 წლის უძღურების შემდეგ, თფილისში მრავლად სახლდებოდენ იმერლები, ნამეტურ რაქველები, ჯერედ მეფეების დროს თფილისში მეპურენი, მეხაშენი, მეჩუსტე, დერცინი, ანუ მეჩოხენი და თვით უბრალო მუშებიც სულ იმერლები იყვნენ. 1800 წლის შემდეგ, იმერეთიდან უფრო მრავლად იწყეს თფილისში გადმოსახლება. ეს გარემოება სავნოთ იცნო ს. ლეონიძემ და აიტომ 1803 წ. იმერლებს აღეკრძალათ ქართლში გადმოსახლება, ვინც ჩუმად გამოიპარებოდა, იმას საცა დაიქერდენ, მაშინ სასტიკათ დასჯიდენ. თფილისში მცხოვრებთ მუშა და ხელოსნებთ ეუწყათ რუსეთის სამეფო ქართლის თფილისიდან იმერეთში დაბრუნება, თორემ წინაღმდეგ შემთხვევაში, იგინი დაისჯებოდენ და მათ იქ ჩამოერთმეოდათ საკუთარი უძრავი და მოძრავი ქონება.

იმერეთის მცხოვრებთ მგზავრთათვის განწყესდა ნება რთვის აღება, ქუთაისში, მეფის სამართველოდამ უნდა აეღოთ მოწმობა, ანუ ნება რთვა, რომ წასულიყვნენ სადმე, ნება რთვა იწერებოდა ქართულად, თათრულად და ლათინურად. უამნებო დაურთველად თუ სადმე ვინმე წავიდოდა, ის გაქცეულად ჩაითვლებოდა და დაისჯებოდა კიდევ სასტიკად.

1803 წ. თფილისიდან დიდი ძალი იმერლობა აიყარა და დაბრუნდა იმერეთს და გამოცხადდენ თვის მეფეთა კარის წინაშე და დაშთენ იქ საცხოვრებლად.

სოლომონ ლეონიძემ ურჩია მეფეს რომ მას ეუწყებინა შემდეგი საქმენი სხვათათვის, ეს მალეც აუწყა:

ქართლ-კახეთის მთავარ მართველს აცნობეს, რომ ჩვენი ქვეშევრდომი თუ ვინმე გადმოვა თქვენს საბძანებელში, ვიდრე მას ჩვენი მოწმობა არ ექმნება, მინამდის იგი არ იქმნეს თქვენგან მიღებულნი, ნება არ მიეცეს ჩვენს ქვეშევრდომ ყმა კაცს რომ მანდ სხვის სამეფოში იცხოვრონო. სოლ. ლეონიძემ დაუმატა, რომ წინაღმდეგ შემთხვევაში, მანდ ყოფილის ნა-

თესავებს აქ დავსჯით სასტიკათა. ისიცკი გამოაცხადა ს. ლეონიძემ, რომ სამეფოს მოღალატებს სიკვდილითაცკი დავსჯითო. ჩვენის სამეფოდამ ჩვენს ნება დაურთველათ წასულთა ჯავრს თვით მათს ნათესავებზედ ვიყრით და დავარბევთო.

ამ გარემოებამ შეაშინა იმერნი და მოსპო მათი მოსვლა ქართლში ნება დაურთველადა. მიზეზები ამის ის იყო, რომ ს. ლეონიძე მეფეს აუწყებდა, რომ ასეთ წასულ გასულები ჩვენს სამეფო ამბებს გადიტანენ, იქ ქართველთ დიდებულებს აუწყებენ და მერე ჩვენ საქმე წავგიხდება სამეფოდამო. ამისავე რჩევით მეფემ აუწყა თვით გურიის, სამეგრელოს და სვანეთის მთავრებს, რომ დღეის შემდეგ ჩვენს ნება დაურთველადა თქვენს სამთავროს ყმებს და თუნდ დიდებულებს ქართლსა და კახეთში გადასახლების ნება რთვა არ მისცეთო. თქვენს ნება რთვის შემდეგ ჩვენთანაც უნდა გამოცხადდესო. ნება რთვის მიცემა შეეძლოთ თავისუფლად მგზავრობისათვის სტამბოლს, ოსმალთ სხვა ქალაქებში და სპარსეთს, ასევე არ უშვებდენ ქართლში თვით იმერეთის ქართველ კათოლიკ ვაჭრებს, ამიტომ იგინი სულ კონსტანტინეპოლს მგზავრობდენ,

ამისთვის ს. ლეონიძემ დაადგინა სასტიკი წესები. წინამდებგთ შესახებ რუსეთის მთავრობისა მომხრე ქართველი ეჯავრებოდა, თვით მათი ხსენებაცკი და ამიტომ ჩუმი ჯაშუშებიც ჰყვანდა და ესენი იმერთ დიდებულთ შორის ეძებდნენ ისეთ პირებს, ვინც ქართლ-კახეთის რუსეთის მთავრობას ეკედლებოდნენ, ან ემადრიელებოდნენ და ამიტომ მათ მეტად სასტიკად სჯიდენ, ს. ლეონიძე არცხვენდა თურმე მათ შეჩვენებით. ამავე დროს იქმნა ზომები მიღებულ რომ იმერეთის სამთავროები დამორჩილებოდა სოლომონ მეფეს და მთელი იმერეთი გაერთიანებულიყოს.

სოლომონ ლეონიძემ 1804 წ. იმერეთის მეფე მოიხსენა მთელის იმერეთის მეფედ. ასევე ეუწყა მის მთავრებს, იმერთ კათოლიკოზისაგან გაიცა საეკლესიოდ ბრძანება, რომ სოლომონ მეფე მოიხსენონ ეკლესიებში როგორც მეფე სრულიად

იმერეთისა. ასე მოიხსენებოდა მეფე და დედოფალი მისი იმერეთის სამეფოს დასასრულამდე.

იმერიტის სამოფოს ძლიერებისათვის მრავლად მოიჭრა იმერული ფარა. ანუ ფული. შემოდებულ იქმნა კანონები, რომლითაც განბჭობდნ იმერთა სამეფოს საქმეებს. ეს კანონები იყო მოწყობილი სოლომონ ლეონიძისაგან. ამას გარდა განაწესეს ხარჯის აკრეფა ქუთაისის და სხვა ქალაქების ვაქართა და ხელოსანთაგან. ასევე განუწესეს ხარჯი სოფლის გლეხთა და მემამულთაც. ყველა ამ შესავლიდამ მოაწყეს და მოახერხეს მორიგი, ანუ საყოველთაო ჯარიც შეადგინეს. 1803 წ. სოლომონ მეფეს იმერთა საყოველთაო ჯარიც ჰყვანდა. ამ მოკლეს აღწერაში ჩვენ ყველას ეერ მოვსთვლით, იგი სხვა წიგნებში იქმნება მოთხრობილი, და ნამეტურ იმერეთის საქეყოს რუსეთთან დაკავშირების და სოლომონ 11-ის ისტორიაში.

აქ კი ვიტყვიტ მოკლედ, რომ სოლომონ ლეონიძემ 1801 წ. შემდეგ, იმერეთში, მეფე სოლომონის წინაშე, იღვაწა დაუცხრომლად. დაუღალავად, ამის ცდამ და შრომამ შექმნა და გააძლიერა იმერეთის სამეფოს საქმე და სახელოვნება. ს. ლეონიძის წაღილიც ეს იყო, მთელი მისი ნატვრა და ცდა ამას შეეხებოდა, რომ იმერეთის ტახტი არ მოშლილიყო; მერე მათის ცდით და რუსეთის მფარველობით, 1783 წ. ეკატერინა იმპერატრიცას ტრაქტატის ძალიტ, იმერეთს დაკავშირებოდა ქართლ-კახეთი, ბაგრატიონთ ხსენება არ მოსპობილიყოს და მთელ საქართველოს მეფედ სოლომონ არჩილის ძე იქმნებოდა, რომელიც ტრაქტატისავე ძალიტ თვის სამეფოს და ტახტს რუსეთის იმპერატორის მფარველობის ქვეშ ამყოფებდა.

